

УДК 314.7.045-08-039.15+94(477)

Т. І. Вялих¹, В. В. Чайковська^{1,2}, Н. М. Величко¹, В. А. Толстих¹, С. В. Москалюк¹

Геріатрична складова надання паліативної допомоги та стан медико-соціальної допомоги людям літнього віку, тимчасово переміщеним з окупованих територій

¹ДУ «Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України», м. Київ

²Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ

INTERNATIONAL JOURNAL REHABILITATION AND PALLIATIVE MEDICINE. 2023. 1 (8): 80-83; DOI 10.15574/IJRP.M.2023.8.80

Наведено стан надання і потреби в медико-соціальній допомозі та психологічній підтримці тимчасово переміщених осіб похилого віку із зони конфлікту на сході країни. Проведено анкетування 300 людей літнього віку, медичних і соціальних працівників; здійснено статистичну обробку цих даних. Показано, що соціально-психологічні характеристики тимчасово переміщених осіб похилого віку, особливості їхньої соціальної адаптації, недостатнє фінансування та низький рівень організації медико-соціального обслуговування обумовлюють неналежні умови перебування і потребують створення системи догляду та підготовки персоналу з догляду. Розроблено та впроваджено навчальні програми підготовки медичних, соціальних працівників і волонтерів із набуття теоретичних знань та практичних навичок із догляду за особами похилого віку.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Ключові слова: тимчасово переміщені особи літнього віку, медико-соціальна допомога, психологічна підтримка.

The geriatric component of palliative care and the state of medical and social care to elderly people temporarily displaced from the occupied territories

T. I. Vyalykh¹, V. V. Chaikovska^{1,2}, N. M. Velichko¹, V. A. Tolstykh¹, S. V. Moskaluk¹

¹D.F. Chebotaryov Institute of Gerontology of the NAMS of Ukraine, Kyiv

²Shupyk National University of Healthcare of Ukraine, Kyiv

The paper presents the state of provision and needs for medical and social care and psychological support to elderly people temporarily displaced from the conflict zone in the East of the country. A survey of 300 elderly people, medical and social specialists and statistical processing of these data was conducted. It is shown that the socio-psychological characteristics of temporarily displaced elderly people, the peculiarities of their social adaptation, insufficient funding and low level of medical and social care cause inadequate living conditions and require the establishment of a system of care and training of care staff. Curricula for training of medical, social specialists and volunteers on acquisition of theoretical knowledge and practical skills on care of elderly people are developed and implemented.

No conflict of interests was declared by the authors.

Keywords: temporarily displaced elderly people, medical and social care, psychological support.

Вступ

Унаслідок військового конфлікту на сході України у 2014 р. розпочалося переселення жителів Донецької та Луганської областей до інших територій країни. Масштабність явища зумовила розроблення та впровадження окремого закону, нормативно-правових документів, спрямованих на захист і підтримку прав та свобод тимчасово переміщених осіб (ТПО). За оцінками Міністерства соціальної політики України та Організації Об'єднаних Націй, у 2015 р. в Україні зареєстровано понад 1,6 млн переселенців. Осно-

вними за чисельністю групами серед ТПО є пенсіонери (947 тис. осіб). Чисельність працездатного населення сягнула майже 397 тис. осіб, серед яких переважають жінки. Серед зареєстрованих ТПО 207,2 тис. дітей та 68 тис. інвалідів [2].

У 2019 р. враховано 1417267 переселенців із Донбасу і Криму, за інформацією Єдиної бази даних про тимчасово внутрішньо переміщених осіб. Найбільше ТПО зареєстровано в Донецькій області — 498775 осіб. У Луганській області офіційно проживає 275947 переселенців. Найменш привабливі для пере-

селенців західні області України: у Тернопільській області — усього 2 105 осіб, у Чернівецькій — 2431 особа [12,14].

У зв'язку з переміщенням із територій, де відбуваються бойові дії, більшість представників ТПО втратили джерела існування та роботу, тому можна говорити про виникнення феномену раптової бідності серед представників цієї групи населення [4,9,10]. Водночас досвід інших країн свідчить, що для переселенців характерним є високий рівень довготривалого безробіття, бідність, соціальне відторгнення та орієнтованість на використання державної фінансової допомоги як основного джерела існування [3,5,11]. Отже, визначення проблем і потреб ТПО, окреслення гострих питань, що є не вирішеними для представників цієї групи, є нагальним повсякденним завданням для влади та громадського сектору [15].

Держава та суспільство виявилися неготовими до масштабної внутрішньої міграції, але формування відповідної політики відбувалося досить оперативно. Значну допомогу надали та продовжують надавати міжнародні організації, громадський сектор, потужний волонтерський рух [7,8,13]. Наразі існує широкий спектр невирішених проблем щодо облаштування переселенців у нових місцях проживання та інтеграції до місцевих громад [1,17]. Від початку процесу внутрішньої міграції нагальними для ТПО були проблеми, пов'язані із задоволенням гуманітарних потреб (забезпеченням їжею, одягом, медичною та соціальною допомогою, медикаментами), пошуком житла та стабільної роботи, що приносить дохід [6].

Серед тимчасово переміщених жінок і осіб похилого віку значна частка тих, хто не здатен забезпечити себе найнеобхіднішим. Актуальною проблемою залишається забезпеченість сімей переміщених осіб житлом. Зокрема, в Україні дотепер немає комплексної політики щодо житла для переселенців, яка б діяла на національному, обласному та місцевому рівнях.

Найбільш вразливою категорією вважаються діти, люди з інвалідністю та особи похилого віку, а також люди, що мають хронічні неінфекційні захворювання. Для деяких осіб похилого віку всі ці фактори є актуальними одночасно. У зоні особливого ризику опинилися люди, переселені із зони конфлікту, і ті, хто там залишилися [16].

Мета дослідження. Сучасні характеристики ТПО та наявний стан їхнього медичного, соціального обслуговування і психологічної допомоги надають особливої актуальності розробленню шляхів забезпечення адекватної медико-соціальної та психологічної допомоги переселенцям літнього віку при визначенні комплексного підходу до задоволення потреб ТПО

і членів їхніх сімей у медичній, соціальній і психологічній допомозі.

Матеріали та методи дослідження

Проведено вибіркве анкетування 200 ТПО літнього віку та 100 осіб медичного персоналу, соціальних працівників геріатричних закладів у східних та центральних (Дніпропетровська, Луганська, Київська) областях України (гніздовим вибіркоким методом) для вивчення потреб і реального рівня надання медико-соціальних послуг і психологічної підтримки. У дослідженні використано методи системного підходу, бібліосемантичного, аналітико-синтетичного аналізу.

Слід зауважити, що під час опитування дослідницька група стикнулася з такими організаційними труднощами: відсутність офіційної статистики про кількість і віко-статевий склад ТПО; відсутність офіційного закладу, який займається статистикою ТПО; відсутність медичних узагальнюючих відомостей про ТПО; спротив самих переселенців надавати інформацію навіть анонімним шляхом.

Результати дослідження та їх обговорення

За результатами опитування, ТПО літнього віку мають низку комплексних проблем, пов'язаних із відсутністю постійного житла, фінансовою скрутою та проблемами зі здоров'ям. Усе це — на тлі негативних психологічних змін і невпевненості в позитивних змінах і нестабільності їх статусу. Усі опитувані (100%) незадоволені станом надання медичної, соціальної та психологічної допомоги. Серед пріоритетних проблем соціально-психологічні були відзначені 41% респондентів, медичні — 21%, житлові — 20%, фінансові — 18%.

Отже, ТПО літнього віку стикаються зі значною кількістю проблем соціально-психологічного, фінансового, медичного та житлового характеру.

Показано, що соціально-психологічні характеристики ТПО похилого віку, особливості їхньої соціальної адаптації, недостатнє фінансування та низький рівень організації медико-соціального обслуговування обумовлюють неналежні умови перебування та потребують створення системи догляду для літніх людей. Вона повинна включати усі форми — організаційні структури з догляду вдома, інформаційні центри для людей літнього віку, центри денного перебування для літніх людей та реабілітаційні відділення. Такі висновки враховані при підготовці нової редакції Закону про соціальні послуги та наказу МОЗ України «Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні» від 04.06.2020 №1308.

Центром додаткової професійної освіти ДУ «Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН

Геріатрична складова надання паліативної допомоги

України» сформовано базові модулі методичних матеріалів навчальних програм підготовки медичних і соціальних фахівців та волонтерів, які повинні поєднувати знання і навички різних спеціальностей, з урахуванням медичних, соціальних і психологічних потреб ТПО похилого віку та осіб, що їх доглядають.

Висновки

Соціально-психологічні характеристики ТПО похилого віку, особливості їхньої соціальної адаптації, недостатнє фінансування та низький рівень організації медико-соціального обслуговування обумовлюють незадоволеність людей доступністю медичної та соціальної допомоги.

Існуючий стан надання медико-соціального обслуговування вказує на необхідність створення системи догляду для літніх людей, яка повинна включати такі форми: організаційні структури з догляду вдома, інформаційні центри для людей літнього віку, центри денного перебування для літніх людей та реабілітаційні відділення.

Вагомим кроком щодо поліпшення якості надання медичної і соціальної допомоги ТПО літнього віку є вдосконалення навчальних програм підготовки медичних, соціальних фахівців і волонтерів з урахуванням медичних, соціальних і психологічних потреб ТПО похилого віку та осіб, що їх доглядають.

Створення мережі інтернет-доступної відеоінформації та відеоінструкцій для підготовки персоналу медичних і соціальних закладів підвищить доступність та якість їхнього навчання, що відповідає основним засадам державної «Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період 2019–2022 рр.» із використанням позитивного закордонного досвіду щодо організації надання медико-соціальних послуг літнім людям, досвіду партнерів міжнародних організацій, які працюють у цій сфері, та врахуванням вітчизняної практики.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

References/Література

1. Balakirieva OM, Bondar TV, Dmytruk DA. (2015). *Stavlennia do pereselentsiv i volonterskoi diialnosti. Ukrainskyi instytut sotsialnykh doslidzhen imeni O. Yaremenka*: Kyiv. [Балакірева ОМ, Бондар ТВ, Дмитрук ДА. (2015). *Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності. Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка*: Київ]. URL: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Settlers%20and%20volunteering.pdf>.
2. Balakirieva OM. (2016). *Vymusheni pereselentsi ta pryimaiuchi hromady: uroky dlia efektyvnoi suspilnoi adaptatsii i intehtatsii: naukova dopovid. Za red. O. M. Balakirievoi; NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy»*. Kyiv: 140 [Балакірева ОМ. (2016). *Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективною суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь. За ред. О. М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*. Київ: 140].
3. Global Overview. (2014). *People internally displaced by conflict and violence*. URL: <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2014/201405-global-overview-2014-en.pdf>.
4. Libanova E. (2014). *Vymusheni pereselentsi: vchora, sohodni, zavtra. Dzerkalo tyzhnia. Ukraina: 27*. [Лібанова Е. (2014). *Вимушені переселенці: вчора, сьогодні, завтра. Дзеркало тижня. Україна: 27*].
5. Malynovska OA. (2014). *Shliakhy vyrishennia problemy vnutrishnikh peremishchenykh osob: deaki uroky iz zarubizhnogo dosvidu*. [Малиновська ОА. (2014). *Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду*]. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob-a598d.pdf.
6. MF «Vidrodzhennia». (2015). *Holovni problemy pereselentsiv pid chas pratsevlashuvannia ta adaptatsii na Donbasi*. [МФ «Відродження». (2015). *Головні проблеми переселенців під час працевлаштування та адаптації на Донбасі*]. URL: http://www.irf.ua/knowledgebase/news/golovni_problemi_pereselentsiv_pid_chas_pratsevlashuvannya_ta_adaptatsii_na_donbasi.
7. Moskalenko SO. (2022). *Problemy uchasti hromadskykh orhanizatsii u formuvanni sotsialnoi polityky na mistsevomu rivni*. [Москаленко СО. (2022). *Проблеми участі громадських організацій у формуванні соціальної політики на місцевому рівні*]. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07msopmr.htm>.
8. NISD. (2015). *Volonterskyi rukh: svitovyi dosvid ta ukrainski hromadianski praktyky: analit. dop. Kyiv: NISD: 36*. [НІСД. (2015). *Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД: 36*].
9. NV Ukraina. (2017). *Doslidzhennia vyznachylo sim holovnykh problem pereselentsiv v Ukraini* [НВ Україна. (2017). *Дослідження визначило сім головних проблем переселенців в Україні*]. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/doslidzhennja-viznachilo-sim-golovnih-problem-pereselentsiv-v-ukrajini-1133359.html>.
10. OBOZREVATEL. (2019). *Vymusheni pereselentsi v Ukraini*. [ОБОЗРЕВАТЕЛ. (2019). *Вимушені переселенці в Україні*]. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/tv/vimusheni-pereselentsi-v-ukraini-pravozahisnitsya-navela-shokuyuchi-dani.htm>.

11. OCHA Publications. (2003). *Guiding Principles on Internal Displacement*. URL: <http://www.ifrc.org/Docs/idrl/I266EN.pdf>.
12. RBK-Ukraine. (2019). *U Minsotspolityky nazvaly kilkist pereselentsiv z Krymu ta Donbasu*. [РБК-Україна. (2019). У Мінсоцполітики назвали кількість переселенців з Криму та Донбасу]. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minsotspolitiki-nazvali-kolichestvo-pereselentsev-1571663684.html>.
13. RBK-Ukraine. (2019). *Kabmin vrehuliuvav pytannia sotszhakhystu pereselentsiv*. [РБК-Україна. (2019). Кабмін врегулював питання соцзахисту переселенців]. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-vnes-izmeneniya-dva-postanovleniya-1565792314.html>.
14. Slovo i dilo. (2022). *Skolko pereselentsev zarehistryrovano v kazhdoi oblasti Ukraini*. [Слово і діло. (2022). Скільки переселенців зареєстровано в кожній області України]. URL: <https://www.slovovidilo.ua/rejtyngy/golovny-miskyh-rad>.
15. Solodko A, Doroniuk T. (2022). *Zakhyst sotsialno-ekonomichnykh prav vnutrishno peremishchenykh osib: pershocherhovi zavdannia dlia Ukrainy*. Tsentr doslidzhennia suspilstva. [Солодзько А, Доронюк Т. (2022). Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України. Центр дослідження суспільства]. URL: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_ID.pdf.
16. WHO. (2016). *MhGAP intervention guide for mental, neurological and substance use disorders in non- specialized health settings: mental health Gap Action Programme (mhGAP) -version 2.0*. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44406/1/9789241548069_eng.pdf.
17. ZAXID-NET. (2019). *V Ukraini doslidily prychynu povernennia vumushenykh pereselentsiv v ORDLO*. [ZAXID-NET. (2019). В Україні дослідили причини повернення вимушених переселенців в ОРДЛО]. URL: https://zaxid.net/v-ukrayini-doslidili-prichini-povernennya-vimushenih-pereselentsiv-v-ordlo_n1479165.

Відомості про авторів:

Вялих Тетяна Ігорівна — старший науковий співробітник лабораторії соціальної геронтології ДУ «Інститут геронтології ім. Д. Ф. Чеботарьова НАМН України», моб. +380958202701. tvial@ukr.net

Чайковська Віра Володимирівна — д.мед.н., проф., зав. лабораторії соціальної геронтології, директор Центру додаткової професійної освіти ДУ «Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України», проф. каф. паліативної і хоспісної медицини НУОЗ України імені П. Л. Шупика. Адреса: м. Київ, вул. Дорогожичська, 9.

Величко Наталія Миколаївна — ст.н.с. лабораторії соціальної геронтології ДУ «Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України». rublev@ukr.net.

Толстих В. А. — ст.н.с. лабораторії соціальної геронтології ДУ «Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України».

Москалюк С. В. — ст.н.с. лабораторії соціальної геронтології ДУ «Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України».

Стаття надійшла до редакції 30.08.2021 р., прийнята до друку 07.12.2021 р.